

EEN BROKJE GESCHIEDENIS

Leopold II, een ten onrechte bekladde Koning (2de deel)

HUBERT DE BECO

Het dossier over Leopold II gestart in onze kolommen van maart 2007 had, in grote lijnen, de voormalige geschiedenis van Afrika beschreven met de komst van de “beschavende europeanen”. Hun koloniale begripsvorming verschilde sterk alnaargelang het Hollanders en Engelsen, Duitsers, Fransen of Portugezen waren.

De schandelijke mensenhandel van de zwarte inwoners werd door allen toegepast ten voordele van Amerika maar was sinds lang afgeschaft op het ogenblik dat Leopold II, in 1885, de Vorst van de onafhankelijke staat Congo werd. De arabische slavernij daarentegen, breidde zich verder uit naar het binnenland van het Continent en de razzias van de slavenhandelaars dunden hele congolese volksstammen uit. Onze grote Koning ondernam het herstel van rust en orde. Na tien jaar kon hij deze plaag uitroeien na heldhaftige gevechten tegen de arabische colonnen en hun bantoe bemiddelaren. Hij spande zich in om een einde te maken aan de stammenoorlogen; de overwonnenen samen met vrouw en kinderen bevoorraadden de deportatienettenwerken en de gruwelijke karavanen naar Zanzibar. Deze gevechten en rivaliteiten onderhielden het klimaat van geweld waarvan zwart Afrika sinds eeuwen het onverbiddelijk slachtoffer was. Juist zoals zijn vader Leopold I wilde hij, kost wat kost, België verrijken met een kolonie. Hij stelde heel zijn talent ten dienste van deze volhardende strategie. Zijn inzicht gaf hem de humanitaire en wetenschappelijke argumenten om de internationale aardrijkskundige Conferentie en het Studiecomité voor Boven-Congo op touw te zetten. Zijn energie verenigde vele ontdekkingsreizigers waaronder de trouwe Stanley en vele pioniers die hem bijstonden. Zijn diplomatie liet hem toe tal van invloedrijke personen aan te werven en erin te slagen het verzet van de grote mogendheden in dit gebied, dat hem toebehoorde, te neutralizeren door de techniek van het voldongen feit.

En ten lange laatste, ondanks druk van allerlei aard, hadden zijn wilskracht en koppigheid hem toegelaten stand te houden tot het lang verwachte ogenblik dat België uiteindelijk besliste om in zijn plaats de beschavingsonderneming voort te zetten. We waren toen in 1908; twintig jaar ontdekkingen, organisatie en exploitatie waren reeds voorbij. In de aangrenzende gebieden, in het Zuiden de Portugezen, in het Noorden de Fransen, in het Oosten de Duitsers en Engelsen, kon deze overgang geen gelijke tred houden. Congo die volgens de regels handel dreef had reeds een grote voorsprong hetgeen door meerdere buitenlandse bewijzen bevestigd werd, onder andere door de engelse Consul te Boma, Casement, die later een van de meest hevige critici van de Belgen zou worden. Wij hebben de eerste schandalige engelse beschuldigingen aangehaald die tegen de Koning en zijn administratie gericht waren; zij gingen uit van voormalige uitgeschakelde ambtenaren; zij brachten geïsoleerde en oude feiten aan het licht met de bedoeling deze te veralgemenen zonder enig begin van bewijzen en maakten de namen van de verantwoordelijken bekend. *

* “The story of the Congo Free State”. Henry Wack. New-York en Londen Putnam 1905

Kapitein Burrows had lange tijd, maar tevergeefs getracht zijn mandaat in Congo te verlengen. Het werd hem geweigerd en in januari 1902 koos hij voor een andere strategie : Mr Everett, zijn uitgever, en hijzelf wilden ofwel een bezwarend boek uitgeven tegen de omgeving van de Koning ofwel ...”voorstellen om de zaak tegen betaling in de doofpot te stoppen”. (In het engels : *blackmail*). Beiden werden veroordeeld door het engels gerecht die in 1904 de onterecht beschuldigde ambtenaren vrijsprak.

De uitgave van het boek “De verdoemenis van Centraal Afrika” werd voor altijd verboden.

Te noteren dat de drie eerste verhalen van Kapitein Burrows in het maandschrift Wide World zijn levenservaring beschreven zonder enige buitensporigheid te vermelden wat hij later wel deed vanaf het moment dat hij gewaar werd niet meer in dienst te zullen mogen treden van de onafhankelijke Staat. Dit samenspannen, en enkele andere min of meer spontaan onthulde feiten, zullen nochtans weer opklaaien in de engels-saksische wereld en een grote golf ontketenen in verschillende Europese landen tot aan de dood van Leopold II en zelfs nog geruime tijd nadien. De oorzaak van deze aanklachten – er is geen rook zonder vuur – zijn de feiten verbonden aan de dwangarbeid bij het verzamelen van ivoor en vooral het oogsten van rubber, en beschuldigingen van het systematisch toepassen van algemene verminkingen en moordpartijen. De eerste feiten dateren van 1892 en werden aan het licht gebracht vanaf 1902. Toegeschreven aan de beheerders van het koninklijk domein * en aan de grote private concessies vinden zij hun verklaring in de drang en behoefte aan een maximale produktiviteit: de Koning heeft zeer aanzienlijke middelen nodig om de ambtenaren te betalen die hij in gans Europa aanwierf om zijn onafhankelijke Staat te besturen en te ontwikkelen. De private vennootschappen waarvan de beursaandelen de hoogte insloegen, ontzagen geen enkel middel om steeds meer te produceren.

Dwangarbeid in Congo ? of elders in Afrika ?

* een onmetelijk gebied in de Evenaarprovincie waarvan de Koning zich het monopolie toe-eigend had

Ondanks de zeer stricte reglementeringen op het werk van “collectief belang”, opgelegd aan de dorpen ***, veroorzaakte deze druk van hogerhand ongecontroleerde gedragingen die niet werden aangeklaagd of blijkbaar geminimaliseerd werden door de Europese hiërarchie. Het economisch beleid en de gerechtelijke controle lagen in dezelfde handen en ze verkozen de mishandeling van de “zwarten tegen de zwarten” te verzwijgen en zichzelf een goed geweten te geven zoals Pontius Pilatus. Deze misbruiken bestonden er voornamelijk in de produktie in

de weerspannige dorpen uiterst op te drijven door gijzelnemingen en lijfstraffen of collectieve vergeldingen (brandstichtingen van dorpen). Tien jaar na de ondertekening van de Akte van Berlijn, ging de anti-slavernij campagne in het Oosten onverbiddelijk voort, de economische activiteit en de oogst van rubber waren veel verder geraakt in de Evenaarprovincie, sneller dan het centraal Bestuur en de Napoleon Code. Of we het nu willen of niet, en deze vaststelling geldt ook in al de aangrenzende koloniën, de gewoontes van de gearabiseerde bevolking of de gewone foltering en de buitensporigheden van het rijk van Leopold II hebben ook geen aangrenzende landen gespaard. Onze grote en rivaliserende geburen hebben met een kwaadaardig plezier het voetlicht gericht op de persoon op wie zij jaloeers waren om de aandacht af te wenden van hun eigen gedrag. De af te keuren feiten zullen als volgt weer naar boven gehaald worden en hun verspreiding georchestreerd worden op grote schaal op het internationaal vlak door samenloop van omstandigheden en combinaties van eigenbelangen.

*** Congolese Codes en gebruikelijke wetten:

-decreet van 26 mei 1888 “ zal gestraft worden door een strafrechtelijk servitude van twee maanden tot twee jaar en van een boete van 25 tot 500 franken al wie een menselijk lijk zal hebben verminkt”.

-decreet van 14 september 1896 art 7 “ de autochtonen, die de rubber oogsten, zullen aan de Staat, ten teken van staatsheffing en belasting en tegen kwitantie, een hoeveelheid in natura moeten uitleveren, die zal vastgelegd worden door de gouverneur generaal, maar die in geen geval 1/5de van de grootste hoeveelheid zal overschrijden.”

- art 8 van hetzelfde decreet : “ de gebieden bezet door de inheemse bevolking zullen verder beheerd worden volgens de tradities en plaatselijke gebruiken.”

-decreet van 18 september 1896 “ de expeditieleiders en de districtcommissarissen moeten heel speciaal voor zorgen dat hun ondergeschikten, aan welke categorie zij ook toebehoren, de nodige tact hebben in hun betrekkingen met de autochtonen om conflicten te vermijden die zouden kunnen resulteren uit misverstanden of praktijken die de zeden en gewoonten van de autochtonen te brutaal zouden kwetsen.”

Morel

Is waarschijnlijk het echte vertrekpunt van heel de anti-Leopold II campagne. Edmund Morel werd geboren in 1873 in Parijs, avenue d'Eylau, van een franse vader, Morel de Ville, en van een engelse moeder. Zijn studies in Engeland werden onderbroken wegens gebrek aan inkomens; hij trad in dienst van een transportfirma in Liverpool die de lijn Antwerpen – Boma verzekerde. Als bijverdienste schreef hij artikels, eerst tegen het franse protectionisme dat de activiteit van zijn transportfirma belemmerde, dan tegen het kolonialisme in Afrika en in het bijzonder dat van Leopold II. Gefascineerd door de opbrengsten van de rubberhandel (vanaf 1895), schreef hij in 1900 een reeks artikels met als basis de beschuldigingen van de protestantse missionarissen (Angelsaksische en Scandinavische). Hij kon in geen geval het bestaan van een koloniale staat verdragen, opgericht en bestuurd door één enkele persoon, en dit zonder enige controle. Idealist, investeerde hij zich volledig in deze kruistocht, nam ontslag bij zijn transportfirma en alarmeerde de engelse publieke opinie met enkele geschriften en vooral pamfletten vol van allerlei overdrijvingen en uitwassen eigen aan dit soort literatuur. Hij kreeg de steun van religieuze kringen maar voornamelijk ook van de economische belangen van Liverpool (verontrust door de bliksemsnelle ontwikkeling van Antwerpen) die hem toelieten zijn eigen dagblad op te richten en zijn veelvuldige acties van sensibilisering uit te voeren. Hij werd gefinancierd, onderhouden in zijn levensvoorzieningen

en gesteund door de Kamer van Koophandel van Liverpool. Eerst aarzelend, maakte het Lagerhuis zich toch ongerust. Het Imperium, zijn belangen en zijn opportunisme kwamen in actie. De Britse consul in Boma, Roger Casement, werd gelast met de nauwkeurige onderzoek van de gang van zaken...

Morrisson:

presbyteriaans missionaris van Lexington, Virginia, onthulde de gruweldaden die hij zou gezien hebben maar die hij vooral heeft horen vertellen. Hij verbleef sinds zes jaren in de streek van Luebo * en vermenigvuldigde de stappen om van vrijstelling van taksen en militie te mogen genieten voor zijn eigen missie en de bevolking van zijn streek.

(* op de Lulua, in Kasai)

Hij wenste een staat in de Staat om zich zo te onttrekken aan het centrale gezag. Dit werd hem door Brussel geweigerd in 1903 na een ontmoeting met de Congolese Administratie. Nooit heeft hij tijdens dit bezoek iets afkeuringswaardig aangehaald. Enkele weken nadien verbleef de Dominee in Londen waar hij de ongelijkmatige politiek ten opzichte van de missionarissen onderlijnde en sloot hij zich aan bij de Engelse anti-Congo beweging om Congo en de gruweligheden van het regime aan te halen.*** **J.W.Wack : The story of the Congo free state 1905 chap. 31, citeert : “de oneerlijkheid van diegenen die handel drijven ten einde de Congolese Administratie te bekladden door, o.a. de bewering van dominee Morisson over de quasi-onmogelijkheid om vestigingen te verkrijgen”. In mei 1903 werd vastgesteld dat er meer dan honderd missies waren waaronder 44 katholieke en waarschijnlijk evenveel protestantse.

Casement

Sir Roger Casement was Britse consul in Boma (eerste hoofdstad) en in 1897 de auteur van met vol lof geschreven rapporten over de manier waarop de onafhankelijke Staat erin geslaagd is in de ontwikkeling van wegen, handelsorganisatie en de veiligheid te bevorderen in het binnenland. Belast door Londen met een onderzoek over de kwestie “ rubber ” overhandigde hij een bezwarend rapport, gebaseerd op de getuigenissen van de protestantse missionarissen over de machtsmisbruiken. Het is een zweeps slag voor de anti-Leopold II campagne. Het is een onverwachte steun voor de Congo Reform Association, gelanceerd in 1904 door Morel. Deze organisatie van menselijk proselitisme zal zich alles veroorloven door beroep te doen op de weldenkende gewetens tegen de enige verantwoordelijke van alle kwalen, de geïsoleerde monarch en enige eigenaar van het begeerd gebied. De twee trans-Atlantische Continenten zullen hun aanhangers vinden via de protestantse en anglicaanse Kerken, hun talrijke liefdadigheidsverenigingen en hun gebruikelijke pers. De preciese beschuldigingen die op het gerechtelijk vlak werden weerlegd in de zaak Burrows-Everett werden voortaan aan de medias overgemaakt, opgeblazen en gebruikt zonder iets met elkaar gemeen te hebben. Morel, de missionarissen en de andere propagandisten wendden een overvloedige maar holle woordenvloed aan om hun hardnekkige strijd en hun protest beter te laten doorspringen. Zij deden ruim beroep op de getuigenissen van dominees waarvan men op geen enkel ogenblik zou mogen twijfelen over hun integriteit. Zij deden beroep op karikaturen

en op fotografie die vele beelden weergaven waarvan de oorsprong of de streek in Afrika onbekend waren.

De “literatuur om te overtuigen” werd gebruikt om te ontroeren maar zonder bewijzen aan te halen. Morel, die nooit in Congo geweest is, schetste in zijn twee boeken van 1904 en 1906 taferelen van een rustig en stralend leven in de congolese dorpen vóór de colonisatie en beschreef de invoering van de hel met het dwangarbeidsysteem van de rubberproductie, van de strafexpedities, moorden en razzias in de dorpen die weerspanning waren tegenover het systeem. Het engels protest was niet geïnspireerd door een perfect humanisme; de politieke en handelsbelangen in de relatie met Congo speelden een grote rol alsmede de religieuze sektarismen zoals de volksvertegenwoordiger John Campbell in 1904 het verklaarde in het Lagerhuis *

In vergelijking met de andere grote koloniale mogendheden: Frankrijk, Duitsland en Portugal stond de belgische Koning in een zwakke positie; vandaar dat men hem ongeremd aanviel. Hij werd zelfs niet gesteund door België. De Congo van Leopold was een ongewoon hybride systeem waarop iedereen alle kwalen van de kolonisatie kon afschuiven. De andere landen, “allen ziek van de pest” zoals in de fabel en met schuldgevoel voor het toenmalig racisme, hebben zeer snel de “kale, de schurftige van wie al het kwade komt” gevonden. Frankrijk die zich ook moest verweren tegen gelijkaardige beschuldigingen in zijn Congo nam het initiatief: zij bracht in 1905 haar “congolese atrociteiten” aan het licht en de onmiddellijke en voorbeeldige sancties die zij “durfde nemen”. Dit certificaat van goed gedrag rehabiliteerde haar ogenblikkelijk ten overstaan van haar geboorteland waarmee men niet kon omgaan. **

Op het ogenblik dat Europa nog kinderen in de mijnen liet werken, legde de sensatieliteratuur de nadruk op de buitensporigheden van een koloniaal systeem (dat van de onafhankelijke Staat) maar men onthield zich de vraag te stellen over de gang van de Europese kolonisatie in het algemeen.

*In het Lagerhuis verklaarde John Campbell, volksvertegenwoordiger voor South Armagh (Noord-Ierland), in grote lijnen het volgende: “Ik vind het grappig: de ijver waarmee eerbare leden hebben getracht aan te tonen dat hun motieven het meest zuiver en nobel zijn; het belang van de mensheid, zie daar hun consigne. Maar de werkelijke reden was de handel. Het moet vermeld worden dat deze conspiratie om Congo te discrediteren gepaard gaat met de groei van het budget van Congo. Het is ook mijn plicht om met klem te beweren dat de religieuze kwestie een rol speelt in dit debat. België is een katholiek land en de getuigenissen in verband met de zogenaamde atrociteiten zijn principieel die van de baptistische missionarissen, mannen en vrouwen”. Bulletin van de « Société d'Études Coloniales, maart 1904 ».

** De kwestie Gaud-Toqué, in 1905

Deze sensatieliteratuur (ver van de feiten en getuigenissen) berustte op karikaturen en op wreedheden die de gemanipuleerde publieke opinie fascineerde. De basisroman, in feite de “bijbel”, van deze aanloop is zonder twijfel de “Heart of darkness” van Joseph Conrad. * waarin de hoofdpersoon Kurtz de rol speelt van een voorbeeldige, hebzuchtige en sadistische koloniaal. Andere geschriften hebben zijn themas overgenomen om intriges op te stellen in stripverhalen met extreme vereenvoudigingen : de fransen als decadent, de belg zonder scrupules, de britse missionarissen als idealisten en liefdadig, de amerikaan als onschuldig en heldhaftig, en steeds de zwarte als een gefolterde. Deze literatuur is te vinden in Italië, Frankrijk en Zwitserland. Men kan het volgende lezen: *“voor gewoon gebruik, dagelijks, overdreven , is de zweep het brutaal symbool van het geweld dat neerkomt op de bevolking van Congo. Er is geen zwarte in de onafhankelijke Staat die geen littekens draagt tussen de nieren en de schouders.”*

Conan Doyle

De Congo Reform Association zal haar verwoestende acties voortzetten tot 1913. Conan Doyle, die weinig voor de katholieken voelde, liet zich overhalen en zal in de versies van de protestantse missionarissen al de elementen vinden voor zijn boek “het misdrijf van Belgisch Congo”, verschenen in Londen in 1909. Conan Doyle die voordeel trekt uit de reputatie van Sherlock Holmes en zijn dierbare Watson, is ook nauw betrokken bij de campagne. Wanneer Sir Roger Casement enkele jaren nadien werd aangehouden en opgehangen wegens hoogverraad ** kwam Doyle hem ter hulp.

* Joseph Conrad, door Morel aangespoord, weigerde zijn persoonlijke medewerking aan deze anti-congolese campagne. Zijn boek was voor hem slechts fictie een roman en niet een reportage

** Casement was een brits diplomaat en stond geheel achter het idee van de onafhankelijkheid van Ierland. Hij ging naar Duitsland en stelde de Duitsers voor dat de ierse gevangenen samen met hen zouden vechten in ruil van ... dat Duitsland de onafhankelijke ierse beweging zou steunen alsmede de onafhankelijkheid van Ierland na de oorlog. Er was slechts één uitleg voor zijn gedrag : Casement had gewoond en gewerkt in de tropen, de ziektes en het klimaat hadden hem mentaal aangetast : Conan Doyle pleitte dat zijn vriend gek was.

Mark Twain

zijn rijk literair werk telt verscheidene boeken die nog heden met succes gelezen worden maar waaronder de “Alleenspraak van Koning Leopold” volgens de auteur zelf niet het vermelden waard is. Het zou om een “vergissing op latere leeftijd ” gaan. Twain was een grootmoedige en geëngageerde persoonlijkheid. In oktober 1904 kwam Morel in de Verenigde Staten om zijn zaak te pleiten. Leopold was in Engeland met succes in de tegenaanval gegaan voor het Gerecht en het Parlement. De strijd zal verplaatst worden naar Noord-Amerika en Morel richtte de Amerikaanse tak op van de Congo Reform Association. Hij slaagde erin de verontwaardiging te wekken bij Twain, die op dat moment van zijn leven, meer bitter en somber, een pamflet

schreef om zijn haat tegenover de monarchie te stillen, en tegen de katholieke godsdienst, de willekeur en de onrechtvaardigheid. Zijn twee laatste boeken zijn King Leopold Soliloquy en Czar Soliloquy, waarin hij de strijd aangaat tegen de wreedheid van de tirans die hijzelf niet kan beweren te kennen. Heel snel zal hij zich vergewissen van zijn overdrijvingen en van de onzinnigheid van de beschuldigingen en hij zal later niet meer over Congo willen praten wanneer, teleurgesteld, Morel en Doyle hem zullen trachten terug te overtuigen.

Wij zijn in 1905. Deze sterke verdediging van Leopold II in Engeland en in de Verenigde Staten heeft beslissende punten gescoord maar de tegenstanders zullen daar of elders het niet opgeven. Wij zullen zien hoe de overname van Congo door België in 1908 de gemoederen ietwat zal bedaren en dan, ter conclusie, zullen wij, een eeuw later, de gegrondheid bevestigen van deze grote onderneming in het hart van Afrika in 1885.